

УДК 1:355.1:172:378(477)

СЕВРУК Ірина – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національна академія Національної гвардії України, 3, майдан Захисників України, м. Харків, Україна, індекс 61000 (sevrukirina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5751-2216>

СОКОЛОВСЬКА Юлія – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національна академія Національної гвардії України, 3, майдан Захисників України, м. Харків, Україна, індекс 61000 (sokolovskaja.yulia2012@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3778-0023>

ЧУПРІНОВА Наталія – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національна академія Національної гвардії України, 3, майдан Захисників України, м. Харків, Україна, 61000 (chuprinova_n@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0950-1410>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.16>

Бібліографічний опис статті: Севрук, І., Соколовська, Ю., Чупрінова, Н. (2021). Трансформації ментальності офіцерського складу: ціннісне підґрунтя. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 42, 242–260, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.16>

ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ: ЦІННІСНЕ ПІДҐРУНТЯ

Анотація. *Метою статті є теоретичне обґрунтування необхідності під час формування нової ментальності військових України виходу за межі норм-принципів, зазначених в етичному Кодексі НАТО, у площину базових європейських цінностей, можливостей реалізації цього завдання через надання етичної освіти військовим та демократичних практик у військовому середовищі.*

Методологічною основою є системний, міждисциплінарний та конкретно-історичний підходи. Методами, які використовувались, є філософська рефлексія, аналіз, зокрема порівняльний, синтез, аналіз документів та моніторинг.

Своєрідність отриманих результатів полягає у такому. Сучасна вітчизняна теорія приділяє значну увагу розгляду

компетентностей військових, зокрема морально-етичних якостей та цінностей майбутніх офіцерів. При цьому наявна тенденція на формальний перенос норм-принципів етичного Кодексу євроатлантичного альянсу без урахування специфіки національних контекстів. Українське суспільство може бути діагностовано як суспільство «домодерну». За умов наявних у суспільній свідомості та суспільних практиках України застарілих атавізмів командно-адміністративної системи, що посилюються у межах силових структур через притаманну їм замкнутість та інертність, успішність демократичних реформ у секторі безпеки та оборони залежить від готовності сприймати базові цінності європейського демократичного суспільства. Необхідним стає забезпечення ціннісного підґрунтя формування нової ментальності військових. Таким підґрунтям мають стати не тільки норми-принципи, які регулюють моделі поведінки військових, але й базові європейські цінності рівності, справедливості, законності, свободи тощо. Дієвими механізмами, що можуть забезпечити успішність трансформації ментальності військових, мають стати система етичної освіти військових, яка здатна транслювати та прищеплювати базові європейські цінності, та практики, які надають демократичний досвід у межах силових структур. Загрозою у національних контекстах є ефект «замкнутого кола», адже демократичність практик можлива за умов наявності вмонтованих у ментальність військових демократичних цінностей; демократичні цінності можуть бути сформовані лише за умов єдності теорії (освіта) та практики. Уникнення ефекту «замкнутого кола» можливе завдяки «зовнішнім агентам». Дві групи соціальних взаємодій «військові – цивільні», «українські військові – військові-представники споріднених структур країн-членів НАТО» можуть стати каталізатором трансформації ментальності у напрямі прийняття базових європейських цінностей у національних силових структурах.

Проведене дослідження відкриває численні перспективи для подальших розвідок науково-теоретичного та науково-практичного спрямування.

Ключові слова: ментальність військових, етична освіта військових, етичні кодекси, базові європейські цінності, демократичні практики у військовому середовищі.

SEVRUK Irina – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Sciences and Humanities, National Academy of the National Guard of Ukraine, 3, Zakhysnykiv Ukrainy sq., Kharkiv, Ukraine, postal code 61000 (sevrukirina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5751-2216>

SOKOLOVSKA Yulia – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Sciences and Humanities, National Academy of the National Guard of Ukraine, 3, Zakhysnykiv Ukrainy sq., Kharkiv, Ukraine, postal code 61000, (sokolovskaja.yulia2012@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3778-0023>

CHUPRYNOVA Natalia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Sciences and Humanities, National Academy of the National Guard of Ukraine, 3, Zakhysnykiv Ukrainy sq., Kharkiv, Ukraine, postal code 61000 (chuprinova_n@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0950-1410>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.16>

To cite this article: Sevruc, I., Sokolovska, Y., Chuprynova, N., (2021). Transformatsii mentalnosti ofiterskoho skladu: tsinnisne pidgruntia [Mindset transformations among the military personnel: underlying value priorities]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 42, 242–260, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.16>

MINDSET TRANSFORMATIONS AMONG THE MILITARY PERSONNEL: UNDERLYING VALUE PRIORITIES

Summary. *The purpose of the article is to theoretically substantiate the need for going beyond the norms and principles specified in the NATO Code of Conduct and sweeping over the plane of basic European values in order to develop a new mindset in the Ukrainian military through ethical education and democratic practices applied in the military environment.*

The methodological basis is built by systemic, interdisciplinary and concrete-historical approaches. The methods used are as

follows: philosophical reflection, analysis, including comparative, synthesis, document analysis and monitoring.

The results obtained in the course of the study are distinguished by their originality. Modern Ukrainian theories are mainly reduced to considering military competencies, in particular morals and ethical qualities and values of future officers. At the same time, there is a tendency to formally transfer the norms and principles of the NATO Code of Conduct and neglect specific national contexts. Ukrainian society can be diagnosed as a “pre-modern” society. Given that the public consciousness and social practices are still in captivity of outdated atavisms underlying the command-administrative system, which become even more striking in the Security Forces due to the inherent isolation and organizational inertia of the latter, the success of democratic reforms in the sector of security and defense depends on Ukraine’s willingness to accept the basic values of European democracy. It is necessary to provide those value priorities to underlie the development of a new mentality in the military. Such a basis should be built not only by the norms and principles that regulate models of military conduct, but also by the basic European values of equality, justice, legality, freedom, etc. Effective mechanisms that can ensure success in transforming the military mindset should be a system of ethical education which is able to translate and instill basic European values as well as practices that provide democratic experience within the Security Forces. In national contexts, there is a risk of a vicious circle since democratic practices are only possible in the presence of democratic values deeply rooted in the military mindset. Democratic values can be formed only under the unity of theory (education) and practice. So-called external agents can help break this endless vicious cycle. The two groups of social interaction – civilian-military relations and relations between the Ukrainian military and military representatives of related structures of NATO member states – can work a catalyst for transforming the existing mindset inherent to the National Security Forces of Ukraine in the direction of accepting basic European values.

Conclusions. *The study opens up numerous prospects for further explorations in the scientific-theoretical and scientific-practical field.*

Key words: *military mindset, ethical education for the military, Code of Conduct, basic European values, democratic practices in the military environment.*

Постановка проблеми. Курс України на євроінтеграцію вимагає відповідності базових норм, цінностей, принципів життя країни тим, що унормовують європейський простір. Без цього процесу інтеграції унеможливлуються. Європейські соціокультурні контексти було сформовано під гаслом визнання невідчужуваних прав людини, що набуло конституційного та звичаєвого закріплення, цінності свободи, яка нерозривно пов'язана з відповідальністю, справедливості та рівності усіх перед законом.

Україна, незважаючи на заяви та декларації щодо визнання європейських цінностей, досі залишається багато в чому країною пострадянського простору з численними атавізмами тоталітарного минулого, патерналізмом та відповідними стереотипами мислення й поведінки. Досі на дуже низькому рівні перебуває правова свідомість у країні, як суспільна, так і індивідуальна, що породжує численні моделі зловживань та корупції, порушення прав людини й нездатності (нерозуміння, невміння) відстоювати ці права.

Силові структури віддзеркалюють наявні у суспільстві проблеми. Традиційні для військових структур принципи єдинопочатку, субординації, підпорядкування обертаються у силових структурах України нечутливістю до демократичних цінностей і відповідних змін та реформ, утворюють спротив із середини системи, відтворюючи у практиках військово-соціального управління та соціальної взаємодії застарілі моделі радянського минулого.

Нагальною потребою сьогодення є трансформації ментальності військових, перш за все офіцерського складу, у напрямі визнання та прийняття базових цінностей сучасного демократичного суспільства. Від цього залежать імідж та авторитет силових структур України, престиж військової служби, довіра до військових, налагодженість та оптимальність цивільно-військового співробітництва, безпека держави та суспільства загалом.

Метою статті є теоретичне обґрунтування необхідності створення механізмів формування нової ментальності військових України з урахуванням викликів сучасності та стандартів НАТО через освітній процес та демократичні практики, що формують цінності національного офіцерського корпусу відповідно до базових європейських цінностей.

Методологічною основою пропонованого дослідження є системний, міждисциплінарний та конкретно-історичний підходи. Під час проведення дослідження використовувались методи філософської рефлексії, аналізу, зокрема порівняльного, синтезу, аналізу документів та моніторингу.

У дослідженні було використано такі матеріали, як “The NATO Code of Conduct”; Типовой базисный учебный план (ТБУП) подготовки командного состава в системе специального военного образования. Вооруженные силы Канады, Аппарат начальника Академии Вооруженных сил Канады (2011); Етичний кодекс офіцера (1999); Кодекс етичної поведінки військових посадових осіб та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, у Національній гвардії України (3 травня 2017 року); Затверджені стандарти вищої освіти (Міністерство освіти і науки України) 253 «Військове управління (за видами збройних сил)» бакалавр; 254 «Забезпечення військ (сил)» бакалавр; 251 «Державна безпека», бакалавр; 255 «Озброєння та військова техніка», бакалавр; «Забезпечення професіоналізму і доброчесності у Міністерстві оборони України. Аналіз ситуації». Осло, Норвегія: Центр зі зниження ризиків корупції в оборонному секторі, 2016 рік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундамент розгляду моральних зобов'язань військових перед суспільством закладено класичними дослідженнями західних теоретиків (Хантінгтон, 2002; Яновітц, 1960). Сучасна західна теоретична думка військову етику усвідомлює як «серце армійської професії», відповідно, формуються базові етичні характеристики, які надають інституціональній визначеності армії (Бейкер, 2015; Кас'є, 2012; Малоні, 1981), проводиться аналіз етичних принципів і завдань армійської етики (Снайдер, Шайн, 2014; Кінні III, 2018; Маріс, 2016), моральних викликів і дилем, які постають перед військовими за доби високих технологій (Елі, 2014).

У центрі уваги військових теоретиків та практиків Заходу перебувають проблеми формування нової ментальності через вплив на світогляд та базові цінності військових. Як першочергові розглядаються завдання щодо надання етичної освіти військовим усіх категорій (Емонет, 2018; Мичевські, 2016). Сьогодні теоретичні напрацювання реалізуються у практиках надання

етичної освіти в системі НАТО через створення типового Базисного навчального плану підготовки кадрових військових для країн-членів НАТО (Типовой базисный учебный план, 2011) та роботу, що проводиться Центром військової професії та етики (САРЕ) у Вест-Пойнті (США) (САРЕ, 2013).

Необхідність трансформації ментальності військових в Україні було усвідомлено в контексті дослідження проблем реформування силових структур та відповідних реформ вищої військової освіти (Ю. Бараш, С. Домбровська, М. Нецадим, В. Телелим, Р. Тимошенко, Ю. Приходько, А. Ромін, В. Садковий, О. Шаталова). Необхідність гуманізації та гуманітаризації у підготовці майбутніх офіцерів обґрунтовано у роботах українських фахівців (Дзьобань, 2000; Нецадим, 2004; Панфілов, Петрова, 2018; Фінін, 2014; Мандрагеля, 2014; Полторак, 2017; Чупрінова, 2017). Радикальна гуманізація вищої військової освіти усвідомлюється як необхідна умова формування національного офіцерського корпусу та умова захисту національних інтересів держави (Панфілов, 2009; Фінін, 2014; Фролов, Федічев, 2012; Левченко, 2004; Полторак, 2017).

За умов ведення бойових дій на теренах країни та розгортання процесів євроатлантичної інтеграції вітчизняні науковці все більше усвідомлюють виклики, що стоять перед вищою військовою освітою України та потребують відповідних змін у змісті та методах навчання (Гикало, 2020). Професійну етику військовослужбовців починають розглядати як вагомий чинник забезпечення діяльності військ (М. Голік, С. Гинда). Розгляд цінностей військово-професійної діяльності проводиться переважно в контексті досліджень проблем формування управлінської культури майбутніх офіцерів ЗСУ (С. Бурий, М. Руденко) з наголосом на значущості відповідальності військового керівника (Севрук, Соколовська, 2021; Петрова, 2017). Робота щодо обґрунтування ціннісного підґрунтя військової служби в Україні та приведення його у відповідність до стандартів НАТО проводиться останніми роками науковцями Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (Л. Кримець). На державному рівні необхідність формування етичної компетентності офіцерського складу засвідчують нові Затверджені стандарти вищої освіти (Міністерство освіти і науки України)

253 «Військове управління (за видами збройних сил)», бакалавр; 254 «Забезпечення військ (сил)», бакалавр; 251 «Державна безпека», бакалавр; 255 «Озброєння та військова техніка», бакалавр.

Огляд джерел, дотичних до заявленої у статті проблематики, свідчить, на думку авторів, про обмеженість наявної дослідницької оптики. На наш погляд, урахування національних контекстів змушує проводити розгляд базових цінностей, які мають утворити нову ментальність офіцерського складу України, з урахуванням не тільки вимог стандартів НАТО, але й більш широкого загальноєвропейського ціннісно-смыслового континууму.

Основний матеріал. Європейська ментальність формувалась історично, протягом століть у традиціях філософського обґрунтування з подальшою реалізацією у суспільних практиках таких цінностей, як раціоналізм, цінність людської особистості, демократія. Цей ціннісно-смысловий блок розгорнувся у модерних суспільствах проголошенням рівності та справедливості, свободи та відповідальності, домінуванням права та закону. Буржуазно-демократичні революції та конституції закріпили невідчужувані права громадян. Європейська морально-етична та правова свідомість конституювалась у практиках додержання взаємних обов'язків громадянина та держави, цінування приватного простору (свобода, зокрема свобода вибору, індивідуалізм, приватна власність, творчість, самореалізація тощо). Сформовані у межах модерних суспільств дисциплінарні практики влади (Севрук, 2016; Фуко, 1998) надали громадянам країн європейського простору досвід, що обернувся відчуттям власної повноцінності та гідності, здатністю відстоювати свої права та виконувати свої обов'язки. Сьогодні, незважаючи на «розмивання» кордонів та меж, численні зміни та «зсуви», що притаманні добі постмодерну, наявна міцна база для прийняття та реалізації у практиках повсякденності цінностей рівності, справедливості, права та законності.

Українське суспільство можна позначити як «домодерне». Недовіра до влади на теренах країни – це історично сформована специфічна риса української ментальності. Звідси впливає невізнання закону як цінності. Тривале кріпацтво у «спадщину» залишило комплекс меншовартості, неповноцінності, заклало коріння патерналізму. Питання рівності, людської гідності, честі в такому

соціокультурному контексті унеможлиблюються. Тоталітарне минуле з його жорсткою нормованістю надало досвід соціальних практик, регламентованих острахом, а не вільним та свідомим вибором людини. Українське суспільство так і не набуло того досвіду, який би дав можливість свідомо та вільно реалізовувати цінності справедливості, рівності, законності та відповідальності.

В такому разі намагання вирішити проблеми трансформації ментальності військових лише через калькування норм-принципів, закріплених у стандартах НАТО, постає як недостатньо ґрунтовний проєкт.

Моральні вимоги до сучасного військовика, проголошені основним міжнародним документом, а саме етичним Кодексом “The NATO Code of Conduct”, спираються на міцний науковий фундамент, напрацьований західною теоретичною думкою. Так, один із фундаторів досліджень військового професіоналізму С. Хантінгтон «Солдат і держава», (Huntington, 1957), міркуючи про офіцерство як специфічну професію, наголошував на єдності трьох констант, що надають їй інституційної визначеності. Компетентність, відповідальність та корпоративність у їх єдності – ось ідеал професії, за С. Хантінгтоном. Відповідно, «офіцерство стає найбільш сильним та ефективним, коли найбільш за все наближається до ідеалу професії, та найбільш слабким і недосконалим – коли найбільше віддаляється від цього ідеалу» (Хантінгтон, 2002).

Проголошені “The NATO Code of Conduct” «єдність, вірність, відповідальність, неупередженість та професіоналізм» розкриваються у Кодексі змістовно через низку поведінкових вимог. Їх розгляд як «основних цінностей, що складають аксіологічну основу етичного Кодексу» (Кримець, 2018; Кримець, Калініченко, 2019), на думку авторів, не є беззаперечним, оскільки вони постають скоріше як норми-принципи, що регулюють поведінку військових. Крім того, принципівим у контексті нашого дослідження є те, що ці норми-принципи розроблені для представників структур НАТО, тобто розраховані на ментальність, яка вже сформована дисциплінарними техніками модерну.

Вітчизняній ментальності цього недостатньо. Успішність додержання задекларованих “The NATO Code of Conduct” норм-принципів, до речі, як і принципів доброчесності, що проголошені

у вітчизняних Кодексах етичної/добросесної поведінки (Кодекс добросесної поведінки, 15.03.2017; Кодекс етичної поведінки, 03.05.2017), може бути забезпечена лише за умов наявності більш глибоких базових цінностей. Ці цінності мають співпадати з базовими цінностями сучасного демократичного суспільства.

Життя у всіх його проявах як вища цінність, рівність, справедливість, свобода, закон як цінність, громадянські права та свободи, честь та гідність, відповідальність – цей ціннісно-смісловий ряд обумовлює суспільні та професійні практики сучасних демократичних країн. Військово-професійна діяльність розкриває свою специфіку та призначення саме в контексті реалізації та захисту цих цінностей. Більш того, принципово важливою умовою захисту стає вмонтованість цих цінностей у ментальні структури військових як громадян демократичного кола країн.

Отже, якщо Статути, які сьогодні розробляються як уніфіковані для усього сектору безпеки та оборони України (Кримець, 2018, с. 56), зафіксують як базові означені норми-принципи, що приписує “The NATO Code of Conduct”, гостро постане питання щодо можливостей практичного забезпечення їх реалізації у національних контекстах. Ефективність при цьому буде залежати від комплексності заходів щодо забезпечення можливостей успішної інтеграції національних силових структур у структури НАТО.

Недостатньо тільки унормувати Статути. Недостатньо задекларувати певні вимоги до поведінки військових. Необхідно розробити механізми, що здатні сформувати нову ментальність військових, яка не буде відторгати ці норми у явній чи латентній формі. На користь вищезазначеного свідчать складності, з якими зіткнулися усі структури сектору безпеки та оборони України під час реалізації вимог щодо гендерної рівності (Суслова & Руз, 2017).

В такому разі як ніколи актуальним є питання забезпечення механізмів трансформації ментальності військових, перш за все офіцерського корпусу.

Головним серед таких механізмів має стати, на думку авторів дослідження, військова освіта. Йдеться про можливості поступової трансформації базових цінностей та ціннісних орієнтацій у навчальному процесі через надання етичної освіти майбутнім військовим.

Водночас сучасні практики різноманітних закладів військової освіти в Україні свідчать про нехтування етичною освітою майбутніх військових професіоналів. Аналіз змісту робочих навчальних програм дисциплін гуманітарного спрямування провідних навчальних закладів вищої військової освіти, які презентують різні складові частини сектору безпеки та оборони України, проведений авторами у 2019–2020 роках, дає змогу стверджувати, що на етичну освіту військових у середньому виокремлюється від двох до шести годин навчального часу. Серед таких слід назвати Національний університет оборони України імені Івана Черняховського (м. Київ), Національну академію сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного (м. Львів), Військову академію (м. Одеса), Національну академію Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький), Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків), Військовий інститут танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (м. Харків), Національну академію Національної гвардії України (м. Харків). Виняток складають лише факультет Безпеки державного кордону (Охорони та захисту державного кордону) Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький), що має 50 годин, та Гуманітарний факультет Національної академії Національної гвардії України (м. Харків), що ввів у навчальні плани підготовки курсантів спеціальності «Філологія» з 2019 року окрему дисципліну «Військово-професійна мораль» (54 години аудиторного часу).

Невідповідність сучасної системи вищої військової освіти викликам та вимогам часу засвідчують численні фахівці, зокрема військові теоретики та практики. Так, начальник факультету підготовки спеціалістів військової розвідки та спеціального призначення Військової академії Ю. Гикало у 2020 році наголошує на відповідності військової освіти потребам сучасних Збройних сил України, що збільшує «відстань між теоретичною підготовкою та реаліями бойових дій» (Гикало, 2020, с. 272).

Технократичний уклін, що простежується в освітньо-професійних програмах підготовки майбутніх офіцерів, обертається дегуманізацією військових практик та гальмуванням реформ

силових структур України, які усвідомлюються державою та суспільством як стратегічно значущі.

Враховуючи практики країн-членів НАТО щодо надання етичної освіти військовим різного рівня (Типовой базисный учебный план, 2011; Baker, 2015; Emonet, 2018), вважаємо за доречне наполягати на необхідності забезпечення трансформацій ментальності військових через створення дієвої системи етичної освіти, яка б охоплювала всі рівні підготовки від солдатсько-старшинського складу до найвищих щаблів стратегічного рівня.

Крім того, системність у ціннісних трансформаціях ментальності військових мають забезпечити не тільки освітньо-теоретичні програми та проекти, але й певні соціальні практики у військовому середовищі. До таких відносимо різноманітні практики, які надають демократичний досвід сутнісного зв'язку свободи та відповідальності. Серед них є такі інституції, як курсантське самоврядування, різноманітні професійні союзи/громадські організації військових. Слід визнати, що під тиском відповідності демократичним змінам у вітчизняних силових структурах такі створено. Однак вони здебільшого існують у «паперовому» форматі. Такі формалізовані заходи дискредитують саму сутність демократичних цінностей та знову ж таки закріплюють застарілі цінності й стереотипні моделі поведінки військових.

Серед заходів, що мають через практики здійснення стверджувати базові демократичні цінності у військовому середовищі, повинні бути прозорі процедури атестації та переатестації кадрів, конкурси на заміщення посад тощо, механізми здійснення яких унеможливають порушення Закону та принципів доброчесної поведінки, закріплених у вітчизняних Кодексах етичної/доброчесної поведінки.

Формується певне «замкнуте коло»: забезпечення формування нової ментальності потребує підкріплення теорії життєвими практиками, водночас практики здійснюються через наявні у ментальності установки та цінності.

Отже, на погляд авторів статті, суттєво важливим стає той досвід, який виходить «за межі» системи, за межі того, що як звичаєве сприймається як непорушна норма (негативної ролі застарілої традиції ніхто не скасовував). Такий досвід надають дві групи соціальних практик, прийнятних для силових

структур. Це, по-перше, досвід, який отримують військові через контакти з демократичними практиками споріднених структур країн-членів НАТО під час сумісних навчань, тренінгів, семінарів, участі у міжнародних місіях тощо, а по-друге, цивільні особи, які працюють у силових структурах та можуть виступати агентами впровадження демократичних цінностей та загалом демократичних змін. Як зазначено в «Аналізі ситуації...», підготовленому Центром зі зниження ризиків корупції в оборонному секторі (2016 рік), цивільні фахівці «можуть бути менш чутливими до впливу вузьких корпоративістських упереджених рішень, вони мають ширшу перспективу у вирішенні питань».

Загалом, на думку міжнародних експертів, для країн із тоталітарним минулим особливо значущими стають зміни, спрямовані на забезпечення більшої «відкритості» силових структур, їх відповідності як вимогам демократичного суспільства, так і євроатлантичним стандартам управління оборонними інститутами. Для таких країн, якщо вони вже отримали або прагнуть отримати членство у НАТО, експерти рішуче наголошують на необхідності створення інституційних механізмів для забезпечення достатньої кількості цивільних фахівців у міністерствах оборони (Забезпечення професіоналізму і доброчесності, 2016, с. 15).

Забезпечення успішності формування нової ментальності військових потребує комплексного підходу та системного забезпечення єдності зусиль принаймні на трьох рівнях, а саме інституціональному, окремих структур та підрозділів сектору безпеки й оборони, персональному.

Перспективними напрямками дослідження вважаємо такі:

- теоретичне обґрунтування необхідності включення у нормативні документи силових структур України системи базових цінностей, що відповідає європейським базовим цінностям;
- аналіз та теоретичне обґрунтування дієвих механізмів забезпечення демократичності кадрових процедур та практик самоврядування у силових структурах України;
- теоретичне обґрунтування необхідності формування етичної компетентності випускників ВВНЗ через включення в освітньо-професійні програми підготовки фахівців освітньої компоненти «Військово-професійна етика» (з урахуванням

різних рівнів підготовки «Військово-професійна мораль», «Етика збройної боротьби», «Етичний вимір діяльності військового керівника» тощо);

– розроблення пакету пропозицій та науково-методичного забезпечення етичної освіти для різних категорій військових у межах навчальних закладів військової освіти;

– розроблення пакету пропозицій (тематичні лекції, тренінги, семінари, презентації тощо) для надання етичної освіти у військах;

– теоретичне обґрунтування необхідності включення спецкурсів з військово-професійної етики у програми підготовки фахівців на курсах підвищення кваліфікації;

– теоретичне обґрунтування механізмів забезпечення раціонального використання людських ресурсів у силових структурах України за фаховим принципом, коли офіцер виконує притаманні професії функції «управління організованим насиллям» (С. Хантінгтон), всі інші фахівці постають як група забезпечення якості управління насиллям, «залишаючи військовим властиві їм завдання підготовки військ, оперативного планування і проведення операцій» (Інститут євроатлантичної інтеграції);

– вивчення досвіду демократичних практик у межах силових структур (різноманітні форми самоврядування військових) країн-членів НАТО.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає змогу стверджувати, що за умов українського соціуму як суспільства «домодерну» з неукоріненими демократичними цінностями та практиками формування ментальності військових потребує системної та систематичної роботи з формування системи цінностей, що відповідає викликам часу та вимогам стандартів НАТО.

Система базових цінностей військових має бути чітко сформульованою та закріпленою у нормативних документах для сектору безпеки та оборони України. Ця система з урахуванням специфіки національних контекстів не може обмежуватися лише прийняттям (калькуванням) норм-принципів, що їх приписує для армій країн-членів НАТО “The NATO Code of Conduct”. Цінності рівності, справедливості, законності та правопорядку тощо мають утворити міцну ціннісну базу нової ментальності військових.

Дієвими механізмами, що здатні забезпечити успішність трансформації ментальності військових у національних контекстах є освітній процес у закладах військової освіти в Україні та практики, що надають демократичний досвід у межах військового середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гикало Ю. Розвиток вищої військової освіти України в умовах військового конфлікту та євроатлантичної інтеграції: нові виклики та перспективи. *Менеджер*. 2020. № 1. С. 172–181. DOI: 10.35340/2308-104X.2020.86-1-20.

2. Забезпечення професіоналізму і доброчесності у Міністерстві оборони України. Аналіз ситуації. Осло, Норвегія : Центр зі зниження ризиків корупції в оборонному секторі, 2016. URL: <https://cids.no/wp-content/uploads/pdf/Sept-2016-Ukraine-Ensuring-professionalism-report-final-ukrkyrillisk.pdf> (дата звернення: 20.12.2020).

3. Кодекс доброчесної поведінки військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України (15.03.2017). URL: <http://www.mil.gov.ua/content/corruption/Codecs.pdf>.

4. Кодекс етичної поведінки військових посадових осіб та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, у Національній гвардії України (03.05.2017) URL: http://ngu.gov.ua/sites/default/files/kodeksu_etichnoyi_povedinky_ngu_2017.pdf.

5. Кринець Л. Лідерство як особлива форма влади у сучасному військово-професійному середовищі. *Вісник Національного університету оборони України*. 2018. № 2 (50). С. 51–58. DOI: 10.15587/2313-8416.2015.53808.

6. Кринець Л., Калениченко Р. Етичні кодекси поведінки в контексті формування ментальності військовослужбовців та протидії гендерній дискримінації. *Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2019. № 1 (39). С. 150–160.

7. Севрук І. Дисципліна як універсальна технологія влади. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія «Філософія»*. 2016. № 47 (II). С. 31–41.

8. Суслова О., Руз, Е. Оцінка гендерного впливу на Сектор безпеки та оборони України 2017 року. 25 вересня 2017 року. URL: http://ngu.gov.ua/sites/default/files/gender_assessment_report_ua_final_26_oct_2017_0.pdf.

9. Типовой базисный учебный план (ТБУП) подготовки командного состава в системе специального военного образования / Вооруженные силы Канады, Аппарат начальника Академии Вооруженных сил Канады Р.О. Вох 17000 Station Forces г. Кингстон (пров. Онтарио), 21 сентября 2011 г. 98 с. URL: <chrome-extension://mhjfbmdgcfjbbpaeojofohoefgiehjai/index.html>.

10. Фуко М. Наглядати і карати: народження в'язниці. Київ : Основи, 1998. 392 с.

11. Хантингтон С. Офицерская служба как профессия / пер. с англ. В. Шлыкова. *Отечественные записки*. 2002. № 8 (9). URL: <https://strana-oz.ru/2002/8/oficerskaya-sluzhba-kak-professiya> (дата звернення 20.02.2021).

12. Яновитц М. Профессиональный солдат: социальный и политический портрет. Москва : Наука, 1960. 341 с.

13. Baker D.-P. Key concepts in military ethics. Sydney, AU : UNSW, 2015.

14. CAPE. Ethical processing. *Facilitating professional character development using stories, vignettes, and case studies*, 12–13. NY : West Point, 2013. URL: <http://online.fliphtml5.com/nswpn/drep/index.html>.

15. Casier Dzh.-D. The professional military ethic. A thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College in partial fulfillment of the requirements for the degree master of military art and science Conflict, Security, and Development. 2012. URL: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a569738.pdf>.

16. Eli E. Drones: a challenge to the professional military ethic. *Combating terrorism exchange*. 2014. № 4 (2). P. 44–51. URL: <https://globalecco.org/documents/10180/605826/Vol4No2.pdf/ec04f8d7-78c2-4f7c-8ffe-70ecbc8a7a1c>.

17. Emonet F. The Importance of Ethics Education in Military Training. Army University Press. *NCO Journal*. 2018. № 16. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/nco-journal/docs/Emone-Ethics-v4.pdf>.

18. Huntington S. The Soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations. Cambridge, Ma : Harvard Univ. Press., 1957.

19. Kinney III P.C. (Tuesday, December 18, 2018). Heart of the Army: Moral Principles Guide Why, How of Service. Association of the United States Army. URL: <https://www.USA.org/articles/heart-army-moral-principles-guide-why-how-service>.

20. Maloney S.D. Ethics theory for the military professional. *Ethical and Moral Leadership in the Military*. 1981. № 1. P. 357–367. URL: https://www3.nd.edu/~jthomp19/AS300/2_Spring%20Semester/Ethical_Moral_Leadership_in_the_Military_V1.pdf https://www3.nd.edu/~jthomp19/AS300/2_Spring%20Semester/Ethical_Moral_Leadership_in_the_Military_V1.pdf.

21. Maris M.C. Military Ethics: Avoiding Moral Atavism in the Complex Operational Environment. Master thesis, Master of Arts in Liberal Studies Raleigh, North Carolina. 2016. URL: <https://repository.lib.ncsu.edu/bitstream/handle/1840.20/34514/Military%20Ethics%20Avoiding%20Moral%20Atavism%20in%20the%20Complex%20Operational%20Environment.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

22. Micewski E.R. Conveying ideas and values in education! *Challenges in teaching military ethics* / T.R. Elssner, R. Janke, A.C. Oesterle (Eds.). Didactics

of Military Ethics 2016 (pp. 173–177). Leiden, ND : BRILL NIJHOFF. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004312135_015.

23. NATO Code of Conduct. 2013. URL: <https://www.nato.int/structur/recruit/info-doc/code-of-conduct.pdf>.

24. Snider D.M., Schein A.P. A soldier's morality, religion, and our professional ethic: does the army's culture facilitate integration, character development, and trust in the profession? *Professional Military Ethics Monograph Series*. 2014. Vol. 6. P. 1–37. Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press. URL: <https://armyethics.files.wordpress.com/2015/02/soldier-morality-and-religion-snider.pdf>.

REFERENCES

1. Hykalo, Yu. (2020). Rozvytok vyshchoi viiskovoi osvity Ukrainy v umovakh viiskovoho konfliktu ta yevroatlantychnoi intehratsii: novi vyklyky ta perspektyvy. *Menedzher*. 1 [Development of higher military education in Ukraine in the context of military conflict and Euro-Atlantic integration: new challenges and prospects. *Manager*. 1]. P. 172–181.

2. Zabezpechennia profesionalizmu i dobrochesnosti u Ministerstvi oborony Ukrainy. Analiz situatsii. Oslo, Norvehiia: Tsentr zi znyzhennia ryzykiv koruptsii v oboronnomu sektori, 2016. [Ensuring professionalism and integrity in the Ministry of Defense of Ukraine. Situation analysis. Oslo, Norway: Center for Reducing the Risk of Corruption in the Defense Sector]. URL: <https://cids.no/wp-content/uploads/pdf/Sept-2016-Ukraine-Ensuring-professionalism-report-final-ukrkyrillisk.pdf>.

3. Kodeks dobrochesnoyi povedinki vijskovich posadovih osib, derzhavnih sluzhbovciv ta inshihosib, upovnovazhenih na vikonannya funkcij derzhavi, v Ministerstvi oboroni Ukrayini ta Zbrojnih Silah Ukrayini. (15.03.2017). [The Code of Good Conduct and Professional Ethics for Military Officials, civil servants and other persons authorized to perform state functions, the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine was approved on (15/03/2017). URL: <http://www.mil.gov.ua/content/corruption/Codecs.pdf>.

4. Kodeks etichnoyi povedinki vijskovich posadovih osib ta inshih osib, upovnovazhenih na vikonannya funkcij derzhavi, u Nacionalnij gvardiyi Ukrayini (03.05.2017) [The Code of ethical behavior of the military officials and other persons authorized to perform state functions in the National Guard of Ukraine]. URL: http://ngu.gov.ua/sites/default/files/kodeksu_etichnoyi_povedinky_ngu_2017.pdf.

5. Krynets, L. (2018) Liderstvo yak osoblyva forma vlady u suchasnomu viiskovo-profesiinomu seredovyshchi. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy* 2 (50). [Leadership as a special form of power in the modern military-professional environment. *Bulletin of the National University of Defense of Ukraine* 2 (50)] S. 51–58. DOI: 10.15587/2313-8416.2015.53808.

6. Krymets, L. & Kalenychenko, R. (2019) Etychni kodeksy povedinky v konteksti formuvannya mentalnosti viiskovosluzhbovtiv ta protydivi gendernii dyskryminatsii. Zbirnyk naukovykh prats "Viiskova osvita" Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. 1 (39). [Codes of ethics in the context of forming the mentality of servicemen and combating gender discrimination. Collection of scientific works "Military Education" of the National University of Defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky. 1 (39)]. S. 150–160.

7. Sevruk, I (2016). Dystsyplina yak universalna tekhnolohiia vlady. *Visnyk Khark. nats. ped. un-t im. H.S. Skovorody. Seriya "Filosofia"*. 47 (II). [Discipline as a universal technology of power. *Bulletin of Kharkiv. nat. ped. Univ. G.S. Frying pans. Philosophy series*. 47 (II)]. S. 31–41.

8. Suslova, O. & Ruz, E., (2017). Otsinka gendernoho vplyvu na Sektor bezpeky ta oborony Ukrainy 2017 roku. [Gender Impact Assessment on the Security and Defense Sector of Ukraine 2017] 25 veresnia. URL: http://ngu.gov.ua/sites/default/files/gender_assessment_report_ua_final_26_oct_2017_0.pdf.

9. Tipovoj bazisnyj uchebnyj plan (TBUP) podgotovki komandnogo sostava v sisteme specialnogo voennogo obrazovaniya. (2011). Vooruzhyonnye sily Kanady, Apparat nachalnika Akademii Vooruzhyonnyh sil Kanady P.O. 98 s. [Standard Basic Curriculum (SBC) for training command personnel in the special military education system. Canadian Forces, Office of the Chief of the Academy of the Canadian Forces P.O. Boxston Station Forces Kingston (Ontario), September 21, 2011. 98 p] URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_topics/20180803_20111202_Generic-Officer-PME-RC.pdf.

10. Fuko, M. (1998). Nahliadaty i karaty: narodzhennia viaznytsi. [Supervision and Punishment: The Birth of a Prison]. K.: Osnovy. 392 s.

11. Hantington, S. (2002) Oficerskaya sluzhba kak professiya. Armiya i voennaya organizaciya gosudarstva. Otechestvennye zapiski, 8 (9). [Huntington, S. (2002). Officer service as a profession. Domestic notes. 8 (9)] URL: <https://magazines.gorky.media/oz/2002/8/oficzerskaya-sluzhba-kak-professiya.html>.

12. Yanovits, M. (1960). Professionalnyj soldat: socialnyj i politicheskij portret [The Professional Soldier: A Social and Political Portrait. Moscow, Publisher: Nauka. 341 pp.]. M.: Nauka. 341 s.

13. Baker, D.-P. (2015). Key concepts in military ethics. Sydney, AU: UNSW.

14. CAPE (2013). Ethical processing. *Facilitating professional character development using stories, vignettes, and case studies*, 12–13. NY: West Point. URL: <http://online.fliphtml5.com/nswpn/drep/index.html>.

15. Casier, Dzh.-D. (2012). The professional military ethic. A thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College in partial fulfillment of the requirements for the degree master of military art and science Conflict, Security, and Development. URL: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a569738.pdf>.

16. Eli, E. (2014). Drones: a challenge to the professional military ethic. *Combating terrorism exchange*, 4 (2), pp. 44–51. URL: <https://globalecco.org/documents/10180/605826/Vol4No2.pdf/ec04f8d7-78c2-4f7c-8ffe-70ecb-c8a7a1c>.

17. Emonet, F. (2018). The Importance of Ethics Education in Military Training. Army University Press. *NCO Journal*, 16. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/nco-journal/docs/Emone-Ethics-v4.pdf>.

18. Huntington, S. (1957). *The Soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations*, Cambridge, Ma: Harvard Univ. Press.

19. Kinney III, P. C. (Tuesday, December 18, 2018). *Heart of the Army: Moral Principles Guide Why, How of Service*. Association of the United States Army. URL: <https://www.ausa.org/articles/heart-army-moral-principles-guide-why-how-service>.

20. Maloney, Samuel D. (1981). Ethics theory for the military professional. *Ethical and Moral Leadership in the Military* 1. pp. 357-367. URL: https://www3.nd.edu/~jthomp19/AS300/2_Spring%20Semester/Ethical_Moral_Leadership_in_the_Military_V1.pdfhttps://www3.nd.edu/~jthomp19/AS300/2_Spring%20Semester/Ethical_Moral_Leadership_in_the_Military_V1.pdf.

21. Maris, M.C. (2016). *Military Ethics: Avoiding Moral Atavism in the Complex Operational Environment*. Master thesis, Master of Arts in Liberal Studies Raleigh, North Carolina. 2016. URL: <https://repository.lib.ncsu.edu/bitstream/handle/1840.20/34514/Military%20Ethics%20%20Avoiding%20Moral%20Atavism%20in%20the%20Complex%20Operational%20Environment.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

22. Micewski, E.R. (2016). Conveying ideas and values in education! Challenges in teaching military ethics. In T.R. Ellsner, R. Janke, & A.C. Oesterle (Eds.), *Didactics of Military Ethics* (pp. 173–177). Leiden, ND: BRILL *NIJHOFF* DOI: https://doi.org/10.1163/9789004312135_015.

23. NATO Code of Conduct (2013). URL: <https://www.nato.int/structur/recruit/info-doc/code-of-conduct.pdf>.

24. Snider, D.M & Schein, A.P. (2014). A soldier's morality, religion, and our professional ethic: does the army's culture facilitate integration, character development, and trust in the profession? *Professional Military Ethics Monograph Series* (vol. 6, pp. 1–37). Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press. URL: <https://armyethics.files.wordpress.com/2015/02/soldier-morality-and-religion-snider.pdf>

Стаття надійшла до редакції 19.03.21